

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2025

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLABUWA

1. Pampiri ena e arotswe dikarolo TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Dibopeho le ditlwaelo tsa Tshebediso ya puo	(30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka tlhoko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo kaha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:

KAROLO YA A:	Metsotso e 50	
KAROLO YA B:	Metsotso e 30	
KAROLO YA C:	Metsotso e 40	
10. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka tlhoko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

TEMA YA A

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

**KOTSI E IPATILENG YA MABENKELE A DISPAZA:
KOTSI MAPHELONG A BANA!**

1	Selemong se fetileng ho na le diketsahalo tse sa jeseng ditheohelang tse neng di kekela jwalo ka lelakabe la mollo mona naheng ya rona ya Aforika Borwa. Diketsahalo tsena e ne e le tsa bana ba hlokahalang letoto kamora ho ja diseneke le dipompong tse rekilweng mabenkeleng a dispaza. Mabenkele ana a seng molaong, a fumanwang makeisheneng le dibakeng tsa mahaeng, a rekisa diseneke le dipompong tsa mebala e fapaneng tse theko e tlase di hohela bana mme ho be thata ho bana hore ba iphapanyetse tsona. Leha ho le jwalo, tsamaiso e fokolang ya molao le ho se tshware dijo ka makgethe, di fetotse mabenkele ana dibaka tse kotsi setjhabeng. Maphelo a makgabunyane a rona a dula a le kotsing ke hona.	5
10
2	Dipalopalo tsa diketsahalo tsena tse soto di nyoloha ka sekgahla se tshabehang mme re bona bana ba fellwa ke maphelo a bona ka bongata ebile ba bang ba nkelwa bookelong. Sesosa se seholo sa mafu ana ke dikokwanahloko tse kang <i>salmonella</i>, <i>e.coli</i> le <i>listeria</i>, tse fumanwang haholo ho dijo tse tshwaeditsweng. Dikokwanahloko tsena di baka lehlatsi, letshollo le mala a ka nnang a isa bana ba banyane ha maotwana finyella ka lebaka la masole a bona a mmele a fokolang.	15
3	Sena se ile sa tsosa setsokotsane, motswebere o moholo naheng ena ya rona. Batho ba ile ba tswa letsholo, ba hlometse ka dibetsa tse tshabehang, ho futuhela melata ena eo e leng beng ba mabenkele ana a rekisang diseneke tse bolayang bana. A mang a mabenkele ana a melata a ile a fetoha masupi ka lebaka la ho tjheswa. Ntho e hlabisang ditlhong ka ho fetisisa ke hore baahi ba bang nakong ya mohwanto ona, ba inkela dijo tsena tse tswang mabenkeleng ana. Dijo tsena tseo ba di nkang, ke tsona tsane tseo ba reng di bolaya bana ba bona. Sena se a makatsa ruri, mme se bontsha ho hloka nnete ha setjhaba.	20
4	Hantlente mohlodi wa bothata bona ke bofe? Sesosa sa ketsahalo ena se thata jwalo ka lejwe la moralla ebile se makalakala. Ntlha ya pele e ka sehloohong, ke hore bohlo ba mabenkele ana ha a molaong mme a sebetsa ntle le mangolo a a dumellang ho rekisa. Sena se etsa hore a se latelle melao ya kgwebo, kahoo ho ba thata ho ba ka sehloohong ho laola tsela eo a tshwarang dijo ka yona. Tabeng ya bobedi, a rekisa dijo tse senyehileng ebile di tlotswe ke nako mme sena se beha maphelo a bareki tlotsing e kgolo. Ntlha ya ho qetela ke hore ho sa le lefifi ho bana ba banyane ho lemoha kotsi ya ho reka dijo mabenkeleng ana mme sena se ba etsa diphofu tsa ho ja dijo tsena.	25
30

- 5 Ho rarolla pharela ena, mmuso o ile wa tla ka leano la hore mabenkele ohle a dispaza a ngodiswe semolao, ho seng jwalo beng ba ona ba a kwale ho tu! Ba bang ba batho ba ile ba ithiba ditsebe ka leshoma, ba thusa melata ho ngodisa mabenkele ana ka mabitso a bona. Ho ye ho thwe e bona mahe, ha e bone leraba. Batho bana ba ne ba sa hlokomele lerapo leo ba ikenyang ho lona. Ba habile tjhelete eo melata ena e ba fuparisang yona ho ba leboha, ba sa ele tlhoko hore ba tla sallana le ho lefa lekgetho la mabenkele ana a mabitsong a bona. Ba ipitsetsa tshwene kamora thaba hobane ha ba hloleha ho lefa lekgetho, matlo a bona a tla jewa mme ba sale ba kobile dinala jwalo ka kgoho e nketsweng ditsuonyana tsa yona. 35 40
- 6 Ntlha ya pele ya ho rarolla bothata bona ke hore mmuso o tswe letsholo ho tsomana le mabenkele a sebetsang ntle le mangolo, ebe beng ba ona ba tobana le letsoho le matla la molao. Ntlha ya bobedi, barekisi ba lokela ho nka boikarabello ba ho etsa bonnete ba hore dihlahiswa tsa bona di bolokehile hore di ka jewa ke batho. Ntlha ya boraro ke ya hore batswadi, bahlokomedi ba bana le matitjhere ba lokela ho tshwarana ka matsoho ho ruta bana ho ela tlhoko seo ba se rekang mabenkeleng hore se bolokehile bakeng sa ho jewa kapa tjhe. Ha re sebetsa mmoho re ka etsa hore Aforika Borwa e be sebaka se bolokehileng bakeng sa bana ba rona hobane bana ke bokamoso ba naha ena ya rona. Ha re emeng ka maoto ho thibela koduwa ena. 45 50

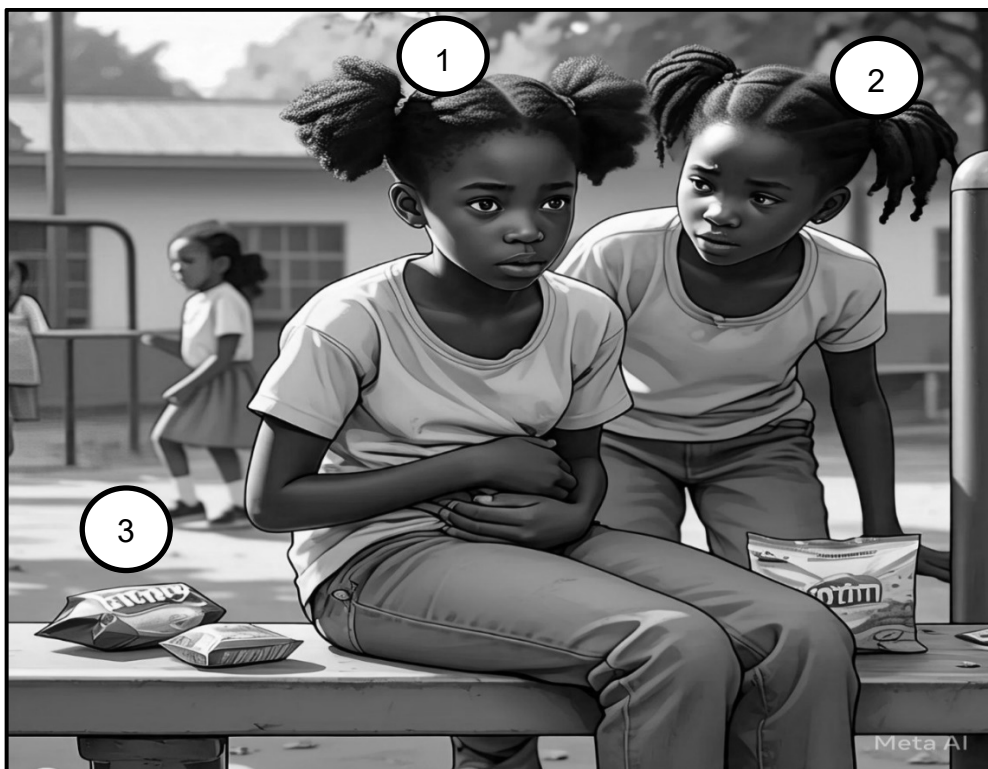
[Tema ena e qotsitswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho globetrottingkids.com]

- 1.1 Bolela ntho E LE NNGWE e susumetsang bana hore ba reke diseneke le dipompong mabenkeleng a dispaza, seratswaneng sa 1. (1)
- 1.2 Fana ka matshwao a MABEDI FEELA a hlahelang ho ngwana ya jeleng dijo tse tshwaeditsweng ke dikokwanahloko. (2)
- 1.3 Bolela mohato o ileng wa nkuwa ke batho kamora hore bana ba bolawe ke diseneke le dipompong tse rekilweng mabenkeleng a dispaza. (1)
- 1.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa dipolelong tse latelang.
- Ha ho thwe 'Sena se ile sa tsosa setsokotsane, motswebere o moholo naheng ena' moleng wa 17 ho bolelwa hore ...
- A Ierole le ile la ba le ngata naheng ena.
B setsokotsane se ile sa fothola difate naheng ena.
C ho ile ha tsoha morusu o moholo naheng ena.
D pula e ile ya na ka matla naheng ena. (2)
- 1.5 Manolla tomatso e sebedisitsweng moleng wa 22 le 23 e fumanwang mantsweng ana:
- Dijo tsena tseo ba di nkang, ke tsona tsane tseo ba reng di bolaya bana ba bona. (2)

- 1.6 Bolela mabaka a MABEDI FEELA a etsang hore dijo tse rekilweng mabenkeleng a dispaza di be kotsi ho bana. (2)
- 1.7 Ke mathata afe a ka hlahelang batho ba thusang melata ho ngodisa dikgwebo tsa yona ka mabitso a bona? (2)
- 1.8 Bolela hore polelo ena e latelang ke NNETE kapa MAFOSI, o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
- Bana ba reka diseneke le dipompong mabenkeleng a dispaza hobane e le dijo tsa boleng bo phahameng. (2)
- 1.9 Fana ka ntlha E LE NNGWE e ka etswang ke mmuso ho rarolla pharela e bakwang ke mabenkele a seng molaong. (1)
- 1.10 Ka mantswe a hao hlalosa polelwana ena 'ho ithiba ditsebe ka leshoma' e hlahang moleng wa 36. (2)

TEMA YA B

Bala le ho boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

[Setswantsho se qotsitse le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa ho www.golegal.co.za]

- 1.11 Hlalosa hore diketsahalo tse hlahang setshwantshong see di etsahalla sebakeng sefe? (2)
- 1.12 Ke maikutlo afe a iponahatsang sefahlehong sa ngwanana ya nomorilweng 2 setshwantshong se ka hodimo? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 1.13 Hlalosa hore ketso ya ho itshwara lefetshwaneng ha ngwanana ya nomorilweng 1 setshwantshong se ka hodimo ho re bolella eng ka boemo ba bophelo ba hae? (2)
- 1.14 Tshebediso ya sehlahiswa se nomorilweng 3 e re bolella eng ka mongodi? (2)
- 1.15 O nahana hore ditlamorao tsa ho ja sehlahiswa se nomorilweng 3 e ka ba dife? (2)
- 1.16 Hlalosa kamoo kotsi ya diseneke eo ho buuwang ka yona TEMENG YA A e boetseng e bontshwa TEMENG YA B. (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o hlalolang **matshwao a bonahalang ho ngwana ya hlekefetswang sekolong**.

ELA TLHOKO: O lebeletswe ho etsa tsena tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C

**MATSHWAO A IPONAHATSANG HO NGWANA YA HLEKEFETSWANG
SEKOLONG**

Ke ntho e thata ho batswadi ho hlokomela ha bana ba bona ba hloriswa sekolong. Ho na le matshwao ao batswadi ba lokelang ho a hlokomela a bontshang hore bana ba bona ba a hlekefetswa sekolong. Ke taba ya bohlokwa ho batswadi hore ba lekole bana ba bona mmeleng kamehla ha ba tswa sekolong hore ha ba na mengwapo, ho tjha kapa ho robeha hoo ngwana a ka sitwang ho hlalosa sesosa sa teng. Ka letsatsi le leng, le ditaba tsa ngwana ha di kopane hantle ka sesosa sa dikotsi tsa hae. Ngwana ha a hlekefetswa o jella kgwebeleng jwalo ka leeba. O tshoswa le ke dintho tse nyane feela. Mohlomong ha o ka mmita ka tshohanyetso, o thothomela seka lehlaka la noka, seo e ba sesupo ho motswadi ho hlokomela hore ngwana o na le bothata.

Ha bana ba bang ba bapala, o tla fumana a itshekile thajana, a fetohile none ya leqheku a sa rate ho nka karolo ho se etswang ke bana ba bang. Motswadi o tlamehile ho elellwa hore mona phoso e teng. Ngwana o se a nena bohlweki, o tla mmona ka ho apara diaparo tse silafetseng ebile a tshaba metsi lebekebeke, mme ketso eo ke yona e mo arohanyang ho ya pele le bana ba bang. Le leng la matshwao ao batswadi ba lokelang ho a ela tlhoko baneng ba bona ke ha ngwana a se na takatso ya se yang ka maleng. Ha o mo file dijo o di kgwathakgwatha feela ka menwana. Seo se ka boela sa mo bakela mathata a ho lahlehelwa ke mmele le mafu a bakwang ke phepo e sa nepahalang.

Motswadi ha a hlokomela hore matshwao a ngwana wa hae dithutong a a theoha, a tsebe hore mokgwa o teng mme a nke bohato pele ditaba di senyehela ruri. O tla fumana ebile a hloka thahasello ya sekolo. Letshwao le leng ke la hore ngwana o tla thaba motsotswana, a boele a re thinkgwi, a halefe hape. Motswadi ha a bona matshwao a boletsweng ka hodimo, a batle thuso kapele ho matitjhere, basebeletsi ba setjhaba kapa ho ngaka ya mahloko a kelello.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho <https://www.economical.com>]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala le ho boha papatso ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

[Setshwantsho se nkuwe ho tswa ho [www. Sandtondc.co.za](http://www.Sandtondc.co.za)]

- 3.1 Sepheo sa mmapatsi ke sefe ka tshebediso ya moputso wa R5 000? (2)
- 3.2 Bolela lebaka leo mmapatsi a behileng ditshwantsho ka lehlakoreng le letshehadi (leqele) mme ditaba di le ka ho le letona (la ho ja) la papatso. (2)
- 3.3 Hobaneng ha mmapatsi a sebedisitse setshwantsho sa moshanyana ya rwetseng dibuka papatsong? (2)
- 3.4 Hobaneng lentswe 'Albany' le hlahella ka hodimo papatsong? (2)
- 3.5 Na ho nepahetse hore mmapatsi a qatsohisitse lentswe lena '**MAHALA**' papatsong? (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha khathunu ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E

[E qotsitswe le ho lokisetswa ditlhalobo/ho tswa koranteng ya *Sowetan* 2025]

Protection Order – Pampitshana ya tshireletso

- 4.1 Bohlokwa ba pampitshana ya tshireletso e tshwerweng ke lepolesa ke bofe? (2)
- 4.2 Ntle le hore ke nakong ya matsatsi a 16, ke eng e fang mosadi ya khathunung matla a ho laela lepolesa ho tswa mantsweng a reng 'Mo kwalle ... o nke senotlolo o se lahlele hole kwana'? (2)
- 4.3 Maikemisetso a mokhathunu ke afe ka khathunu ee? (2)
- 4.4 Tshwaela ka tshebediso ya hoko khathunung. (2)
- 4.5 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang:
Mantswe ana 'Matsatsi a 16', a manehilweng hokong e kwalletseng monna, a re bolella hore ...
 - A o tlo kwallwa matsatsi a 16 hoba o hlekefeditse bomme le banana.
 - B ke matsatsi a 16 a kgahlanong le tliekefetso ya bomme.
 - C ke matsatsi a 16 a kgahlanong le tliekefetso ya bomme le bana.
 - D ke matsatsi a 16 a kgahlanong le tliekefetso ya banana le bashemane.

(2)
[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema ena ebe o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse botsitsweng hodima yona.

TEMA YA F**TSHWARO YA BATSHWARUWA**

- 1 Tshwaro ya batshwaruwa ba banna le basadi mona Afrika Borwa e phahame. Ho na le diphapano tsamaisong ya ditjhankana.
- 2 Banna, ba tobana le mathata a kang tlala, kgalefo le tlhokahalo ya tlhokomelo e ntle. Ditjhankana tse ngata di imetswe ka lebaka la palo e hodimo ya batshwaruwa, mme seo se baka kगतello le phokotseho ditshebeletsong tsa bohlokwa. 5
- 3 Basadi ha ba salle morao bothateng ba ditjhankana. Mathata a bona a hlwele matsatsa, a thiba letsatsi. Bona ba kwallwa dibakeng tseo pele di neng di etseditswe banna. Tlhweko dinakong tsa sesadi ha e yo. Ba bang ba ba le masea hona moo. Bana bana ba holela sebakeng se sa etsetswang masea le bana. Ke basadi ba etsang 16,7% ba thusitsweng. Ho na le palo ya 64,3% ya ba phelang ka kokwanahloko ya HIV. Tlhokomelo ya bophelo bo botle ha e yo! 10
- 4 Lefapha la tlabollo ya batshwaruwa le se le qadile ka diphetoho. Ho thehwa ha tjhankana e tla amohela ditauhadi tsena e qadile mane Atteridgeville. Leha ho le jwalo, ho tlišwa ha diphetoho tsena, ho ntse ho sa tlo tliša maemo a amohelhang. 15
- 5 Motho o tlameha ho nahana habedi pele a ka etsa botlokotsebe bofe kapa bofe. Ruri, ya moo tshwaro, ha e kgethe nku ka pere.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho <https://www.saferspaces.org>]

- 5.1 Hlalosa tshebediso ya letshwao la makalo moleng wa 12. (2)
 - 5.2 Sepheo sa mongodi ke sefe ka ho sebedisa anastrofi moleng wa 17? (2)
 - 5.3 Tsenkolla lebaka leo mongodi a qadileng polelo ya ho qetela seratswaneng sa 4 ka polelwana ena 'Leha ho le jwalo ...' (3)
 - 5.4 Na ho nepahetse hore mongodi a sebedise diperesente ha a bua ka dipalopalo tsa basadi ba tjhankaneng? (3)
- [10]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70